

GEOPOLITYCZNE POŁOŻENIE SERBII W WARUNKACH POSTJUGOSŁOWIAŃSKIEJ TRANSFORMACJI

Wstęp

Geopolityczne położenie państwa lub innego podmiotu stosunków międzynarodowych to kompleksowa, syntetyczna kategoria, łącząca poszczególne elementy położenia geograficznego stanowiące determinanty jego miejsca w globalnych i regionalnych procesach geopolitycznych. Geopolityczne położenie i jego komponenty rozpatrywane są najczęściej w trzech skalach przestrzenno-geograficznych: poziom makrogeograficzny – pozycjonowanie wobec wielkich mocarstw i sojuszków geopolitycznych; poziom mezogeograficzny – położenie kraju w stosunku do subregionów danego kontynentu; poziom mikrogeograficzny, przedstawiający położenie geopolityczne kraju na tle bezpośredniego otoczenia geograficznego, wobec tzw. „sąsiadów pierwszej rangi”. W minionych dwóch dekadach jako ważny element instrumentarium badawczego geopolityki można również zaliczyć kategorię „geopolityka wewnętrzna”, odnoszącą się do geopolitycznego znaczenia poszczególnych regionów kraju, aktywności ruchów etnopolitycznych, międzyregionalnych różnicowań społeczno-gospodarczych oraz specyfiki geografii wyborczej.

Celem niniejszego artykułu jest analiza geopolitycznego położenia Serbii oraz podstawowych komponentów (geostrategicznego, geodemograficznego, etnopolitycznego i geoeconomicznego) w okresie postjugosłowiańskim. Aktualność tematu powoduje fakt, iż w ostatnich dwóch dekadach rozwój Serbii kwalifikuje się do najbardziej problemowych kwestii we współczesnej teorii i praktyce geografii politycznej i geopolityki Europy. Ten kraj południowo-europejski wciąż znajduje się na drodze ku pełnej transformacji ustrojowej i otwierania się wobec regionalnych, europejskich i globalnych struktur geopolitycznych i geoeconomicznych.

Terytorium i granice

Współczesna Serbia jest państwem bałkańskim, środkowoeuropejskim i dunajskim. Kraj należy do Europy Środkowej, której część stanowi Wojwodina, zwana również Panońską Serbią, zajmująca 27% powierzchni kraju. Rzeka Sawa oddziela Wojwodinę od bałkańskiej części Serbii zajmującej 73% jej ogólnej przestrzeni¹. Po secesji Czarnogóry w 2006 r., po prawie 90 latach, Serbia znów należy do kategorii państw wewnątrzkontynentalnych, które nie posiadają dostępu do morza. W pewnym stopniu ta wada geostrategiczna jest zapełniona przez gęstą sieć hydro-

¹ Omawiana granica przechodzi przez samą serbską stolicę. Terytorium dzielnic Nowego Belgradu i Zemunu, zlokalizowane na północy od Sawy, do 1918 r. należało do Austro-Węgier.

graficzną terytorium Serbii. Międzynarodowe znaczenie w kontaktach gospodarczych państwa mają rzeki żeglowne tj. Dunaj, Sawa, Morawa, Begej i Cisa.

W ocenach geopolitycznych przeważa stanowisko, że w wyniku rozpadu Jugosławii najbardziej przegrana jest największa jej Republika Serbia. W swych dzisiejszych granicach, ten kraj posiada mniejsze terytorium w porównaniu do stanu przed pierwszą wojną światową. Po ogłoszeniu niezależności Czarnogóry w maju 2006 r. i upadku ostatecznej, tzw. trzeciej Jugosławii, terytorium Republiki Serbii liczyło 88 361 km². Wyluczając z jej terytorium prowincję Kosowo i Metohija, rozwijającą się od 1999 r. niezależnie od Belgradu, pod protektoratem wspólnoty międzynarodowej, Serbia obecnie mieści się w 77 474 km². W tych granicach Serbia zajmuje zaledwie 30,3 % terytorium byłej Jugosławii.

Państwo graniczne	Ogółem, km	%	Lądowe, km	%	Rzeczne, km	%
Węgry	166	6,9	154	92,7	12	12,2
Rumunia	544	22,7	267	49,1	277	50,9
Bułgaria	371	15,4	342	92,2	29	7,8
Macedonia	252	10,5	252	100	-	-
Albania *	122	5,1	122	100	-	-
Czarnogóra	236	9,8	232	98,3	4	1,7
BiH	391	16,3	165	42,2	226	58,7
Chorwacja	315	13,1	183	58,1	132	41,9
Ogółem	2397	100	1717	71,6	680	28,4

Tab. 1. Długość granic państwowych Republiki Serbii. Opracowanie własne na podstawie: *Statistički godišnjak Srbije 2009*. Republički zavod za statistiku, Belgrad.

Ze względu na zbieżność etniczną i religijną oraz na utracony dostęp do morza, utrata Czarnogóry powinna być dla Serbii bardziej dramatyczna w swych geostrategicznych skutkach niż utrata Kosowa i Metohii². Jednak Serbowie przyjęli spokojnie wyniki referendum w Czarnogórze w maju 2006 r., które zadecydowały o niepodległości republiki, a stosunki serbsko-czarnogórskie rozwijają się stosunkowo pragmatycznie. Oznacza to, że Belgrad już powoli rezygnuje ze złudzeń o idei jugosłowiańskiej. Ziemia kosowska natomiast jest głębiej zakorzeniona w serbskiej psychologii narodowej i jest mocniejszym elementem sakralnej i symbolicznej geografii Serbii. W porównaniu do Czarnogóry, Kosowo nie jest częścią idei jugosłowiańskiej, lecz pozostaje elementem serbskiego projektu narodowego. Do roku 2010 południowa serbska prowincja Kosowo została uznana za odrębne państwo przez ponad 70 krajów. Dla władz w Belgradzie obszar Kosowa stał się typowym „terytorium nieefektywnym”, które Z. Rykiel definiuje jako „terytoria okupowane przez obce wojska, kontrolowane przez partyzantów oraz wyłączone spod jurysdykcji państwa lub jego kontroli wojskowej”³.

W pozimnowojennej i postjugosłowiańskiej polityczno-geograficznej konfiguracji Europy Południowo-Wschodniej, Serbia dzieli wspólne granice z ośmioma suwerennymi państwami (tab.1). Są między nimi trzy kraje należące do UE – Węgry, Rumunia i Bułgaria. Z ogólnej długości granicy państwowej na tę grupę krajów przypada 45%. Po utracie kontroli nad Kosowem, Serbia została oddzielona od bezpośredniego sąsiedztwa z Albanią. Z punktu widzenia jednak prawa międzynarodowego i jego różnych interpretacji, 352-kilometrowa granica między Serbią a Kosowem, pozostaje dyskusyjna. Łącznie po etnoterytorialnym podziale Jugosławii utworzono ponad 3000 km nowych granic (włączając sporne granice Kosowa jako nienależne państwo), które wcześniej znajdowały się wewnątrz federacji jako granice administracyjne republik federacyjnych.

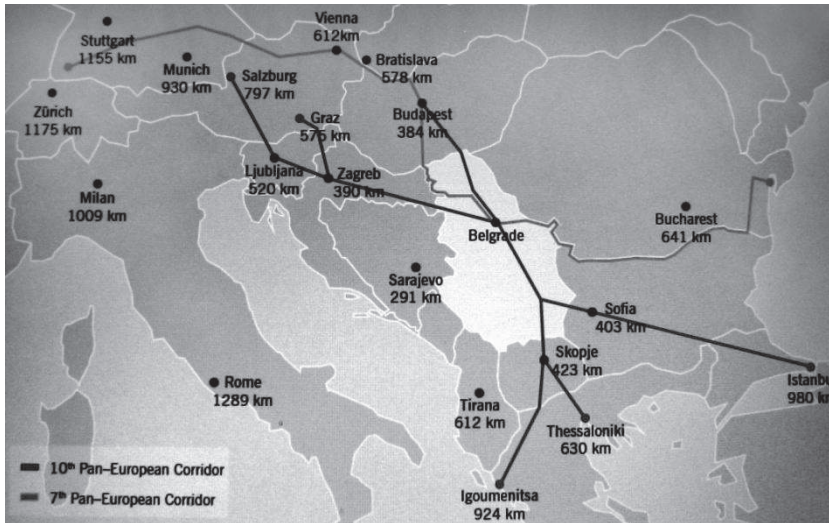
Serbia w bałkańskich, europejskich i globalnych układach geostrategicznych

Jako segment globalnego i europejskiego ładu geopolitycznego, Serbia tradycyjnie zajmuje część strefy kontaktowej bezpośrednich wpływów Eurazji, Mitteleuropy i Bliskiego Wschodu. Terytorium Serbii jest częścią bałkańskiego węzła geopolitycznego wypełniającego zarówno w aspekcie geopolitycznym, jak i cywilizacyjnym, funkcje przejściowe. Zdaniem M. Grčicia (2002), polityczna i ekonomiczna specyfika tego obszaru jest determinowana przez jego położenie „na skrzyżowaniu”. Wpływ na polityczno-geograficzną organizację Bałkanów ukazuje również charakter relacji między centrum a peryferią. W tych uwarunkowaniach poszczególne ośrodki etnopolityczne tradycyjnie dążyły do narzucenia własnego modelu rozwoju nad pozostałymi narodami. W rezultacie historyczno-geograficznego zespolenia wymienionych przesłanek ukształtował się współczesny policentryczny charakter przestrzeni bałkańskiej. W różnych fazach historycznych, w konsekwencji wzajemnego terytorialnego przenikania i łączenia się procesów

² П. Петров, *Смъртта на югославската идея*, Геополитика, 3/2006, s. 42.

³ Z. Rykiel, *Podstawy geografii politycznej*, Warszawa 2006, s. 96.

społeczno-politycznych, wyodrębniono kilka obszarów (punktów), które dążyły do utrwalenia się jako ogniwa koncentracji władzy. Ani jeden z tych punktów nie zdążył jednak przebić się jako ośrodek wyższego rzędu. Natomiast ewolucja organizacji przestrzennej Bałkanów, w tym organizacja polityczno-geograficzna, znajduje się w zależności od osiągniętego historycznego kompromisu pomiędzy sprzecznymi interesami poszczególnych ośrodków⁴. Na strefach podporządkowanych lokalnym jednostkom politycznym i militarnym nałożyły się, zarówno jak i w niniejszej epoce, szukające rozszerzenia swoich stref wpływów wielkie mocarstwa.

Rys. 1. Międzynarodowe korytarze transportowe na terytorium Serbii. Źródło: *Invest in Serbia/Location. Skill. Profit.* Serbia Investment and Export Promotion Agency.

O geostrategicznym znaczeniu serbskiego terytorium świadczą jego funkcje pośrednicze w transkontynentalnych kontaktach między przemysłowo rozwiniętą Europą Zachodnią i Środkową a bogatym w zasoby naturalne Bliskim i Środkowym Wschodem (Sekulović, Gigović, 2009)⁵. Na terytorium Serbii krzyżuje się kilka międzynarodowych szlaków transportowych, dzięki którym odbywa się znaczna część handlu między krajami bałkańskimi a Europą Środkową i Zachodnią (ryc.1). Najbardziej istotne geopolityczne i geoeconomiczne znaczenie mają dwa korytarze transportowe: 1) droga wodna Dunaju – paneuropejski korytarz transportowy 7, dająca możliwość krajowi do utrzymywania kontaktów gospodarczych z dziewięcioma państwami europejskimi oraz zabezpieczająca dostęp do basenu Morza Czarnego. Wraz z Rumunią, Serbia posiada możliwość kontrolowania żeglugi między Środkowym a Dolnym Dunajem dzięki zbudowanym w przygranicznym odcinku rzeki zaporom wodnym elektrowni „Żelazna Wrota”; 2) paneuropejski korytarz transportowy 10 - Istanbuł-Płowdiw-Sofia-Belgrad oraz Ateny-Saloniki

⁴ M. Grčić, *Geopolitičke determinante međuetničkih odnosa na Balkanu*, Zbornik Radova, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, L, 2002, s. 3-4.

⁵ D. Sekulović, L. Gigović, *Činioci geopolitičkog položaja Srbije*, „Globus”, 34/2009, s. 44.

przez Skopie-Nisz-Belgrad-Zagrzeb-Lublana w kierunku Europy Środkowej i Zachodniej.

W minionym XX w. globalny bilans sił na bałkańskiej szachownicy zmieniał się kilkakrotnie. Na początku tego stulecia w Europie Południowo-Wschodniej krzyżowały się wpływy trzech ośrodków geopolitycznych i kulturowo-cywilizacyjnych – Mitteleuropa, Imperium Osmańskie oraz Rosja. W ukształtowanym łdzie geopolitycznym po drugiej wojnie światowej Serbia, jako część Jugosławii, zajmowała specyficzne miejsce w geopolitycznej architekturze Europy. Do 1991 r. Jugosławia nie należała do ponadnarodowych organizacji dwóch rywalizujących bloków (Wspólnota Europejska i NATO oraz Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej i Układ Warszawski). Ówczesna sytuacja zapewniała utrzymywanie szczególnych stosunków i korzyści w relacji zarówno z Zachodem, jak i ze Wschodem. Historyczne warunki umożliwiające prowadzenie geopolitycznej linii „aktywnego niezaangażowania” zakończyły się w wyniku wewnętrznych i zewnętrznych transformacji, które dały impuls polityczno-geograficznej dekompozycji Jugosławii.

Po ukończeniu zimnej wojny zasięg strefy wpływów globalnych ośrodków geopolitycznych uległ radykalnym transformacjom. Tradycyjny biegun geopolityczny Mitteleuropa i jej podstawowy element – Niemcy, pomimo zachowanych poważnych geoeconomicznych pozycji w Europie Środkowej-Wschodniej, stanowi dziś integralną część geopolitycznego bloku euroatlantyckiego pod przewodnictwem Stanów Zjednoczonych. Kraje postsocjalistyczne z Europy Południowo-Wschodniej zmieniły swoje orientacje geopolityczne integrując się z polityczno-wojskowymi oraz gospodarczymi strukturami Zachodu. W sumie Serbia jest obecnie jedynym krajem w tym regionie, pozostającym w złożonych relacjach z UE i NATO – organizacjami, mającymi geostrategiczną inicjatywę w sferze militarnej, politycznej i gospodarczej. Zarzuty do władz serbskich spowodowane niewystarczającą współpracą z Trybunałem Karnym w Hadze były przyczyną zawieszenia kwestii rozpoczęcia negocjacji do członkostwa w UE 3-ego maja 2006 r. Po dwóch latach, ze względu na postępy we współpracy z Unią i wypełnianiu kryteriów politycznych, w kwietniu 2008 r. zostało podpisane Porozumienie o Stabilizacji i Partnerstwie. Oznacza to punkt zwrotny w stosunkach między UE i Serbią. W strategicznych priorytetach UE, Serbia rozpatrywana jest w szerszym kontekście, jako partner należący do geopolitycznego obszaru Bałkanów Zachodnich.

W bliskiej przyszłości kontrowersje wokół międzynarodowego statusu Kosowa i rozbieżne stanowiska Belgradu z większością krajów UE są w stanie spowodować kolejne zahamowanie integracji europejskiej Serbii. Pomimo, że uznanie niepodległego Kosowa przez Serbię nie jest (na chwilę obecną) koniecznym warunkiem do członkostwa w UE, w tej kwestii pojawiają się napięcia między Belgradem a Brukselą. Niepodległość Kosowa uznały już 22 kraje UE. Jednocześnie władze Serbii, reprezentując w tej sprawie postawy społeczeństwa deklarują, iż nigdy nie uznają ogłoszonej niepodległości Kosowa. W tym kierunku rząd korzysta z wszystkich możliwych prawnych i dyplomatycznych środków do zatrzymania tego obszaru w swoim suwerennym terytorium państwowym.

Na początku XXI w. kraje Europy Południowo-Wschodniej są już albo członkami NATO, albo znajdują się pod protektoratem euroatlantyckim (Macedonia, Bośnia i Hercegowina, Kosowo). Eskalacja sporów etnopolitycznych na obszarze

Balkanów Zachodnich i ich umiędzynarodowienie wymagała interwencji międzynarodowych sił pokojowych. Na rzecz utrzymania bezpieczeństwa, tylko w Kosowie rozmieszczono ponad 16 tys. żołnierzy z 37 krajów (stan z 2008 r.)⁶. W tym kontekście szczególnie istotna dla Serbii i całego regionu jest kwestia bezpieczeństwa, której głównym globalnym czynnikiem jest Sojusz Północnoatlantycki. Na obecnym etapie, serbska współpraca z aliansem ogranicza się do programu „Partnerstwo dla Pokoju”. W niniejszej sytuacji nie ma jednoznacznych sygnałów wskazujących czy będzie to ostatni punkt współpracy czy tylko początek integracji Serbii z NATO. Tym bardziej, że pod koniec roku 2007, Zgromadzenie Narodowe uchwaliło *Rezolucję w sprawie obrony suwerenności, terytorialnej integralności i konstytucyjnego ładu Republiki Serbii*. W tym dokumencie proklamowano „neutralność kraju w stosunku do istniejących sojuszy wojskowych”⁷. Polityka państwa w tej kwestii może czekać się zmiany dopiero po przeprowadzeniu referendum ogólnonarodowego⁸. Zbliżenie z NATO jest ideą wspieraną obecnie przez nieliczne grono serbskich ekspertów. Głównymi argumentami o korzyściach, które zabezpieczyłyby geostrategiczne zbliżenie z aliansem północnoatlantyckim to możliwość modernizacji armii według najbardziej nowoczesnych światowych wzorców oraz możliwość jednoczenia państw Europy Południowo-Wschodniej poprzez ustanowienie wspólnego systemu bezpieczeństwa. Dodatkowo, w zglobalizowanej epoce, licząc tylko na własny potencjał, izolowana Serbia nie będzie w stanie utrzymywać swojego bezpieczeństwa.

W latach 90-tych możliwości Rosji do panowania nad geostrategiczną sytuacją na tym obszarze uległy znacznej redukcji. Próby Rosji do prowadzenia własnej linii geopolitycznej można ocenić jako najmniej skuteczne w ciągu ostatnich 200-250 lat. Po 2000 r. głównym narzędziem do okazywania wpływów stało się uzależnienie większości państw regionu od rosyjskich surowców paliwowych. Wektor rosyjsko-eurazjatycki serbskiej geopolityki w pewnym stopniu stracił na znaczeniu jakim cechował się w latach 90-tych, w czasach zaostrzenia konfrontacji między Jugosławią a Zachodem. W rozważaniu możliwych scenariuszy międzynarodowej integracji Serbii, opcja prorosyjska nie powinna być ani całkowicie zignorowana, ani wyolbrzymiona. Linia proeuropejska ostatnich rządów w Belgradzie prowadzona jest równoległe z polityką partnerstwa z Federacją Rosyjską. Serbska gospodarka liczy na przyciągnięcie rosyjskich inwestycji w infrastrukturze i przemyśle naftowym. Ponadto, Serbia jest jedynym europejskim krajem poza Wspólnotą Niepodległych Państw, z którym Rosja ma podpisane umowy na rzecz bezcłowej wymiany handlowej. W 2008 r. podpisano umowę dotyczącą budowy na terytorium Serbii odcinka gazociągu „Południowy strumień”. Z pragmatycznego punktu widzenia, wzajemnych stosunków z Rosją nie powinno się jednak sakralizować. Rosyjskich inwestycji w sektorze paliwowym nie można porównać z potencjalnym

⁶ D. Dulić, *Interes Srbije u evroatlantskim integracijama*, „Vojno Delo”, 4/2008, s. 48.

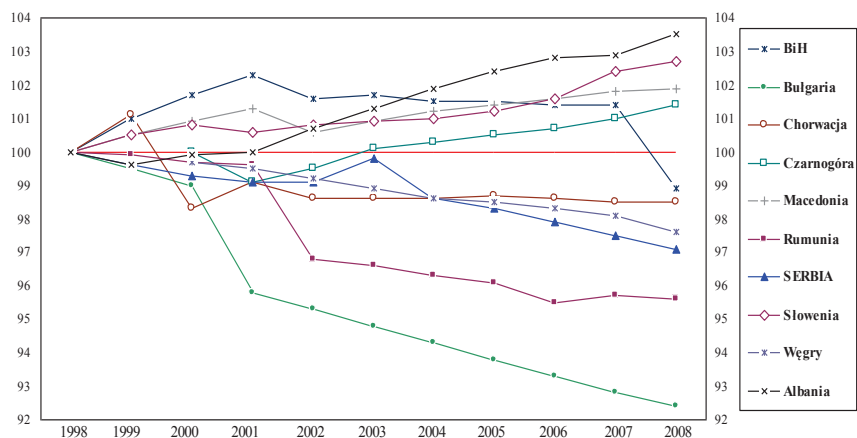
⁷ *Rezolucija Narodne skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije*, 26.12.2007.

⁸ Z krajów członkowskich UE do NATO nie należą: Szwecja, Finlandia, Austria, Irlandia, Malta i Cypr.

postępem gospodarczym i technologicznym, który zapewniłaby współpraca z krajami UE oraz Europejską Przestrzenią Gospodarczą.

Geodemograficzne położenie

Czynnik demograficzny należy do najważniejszych komponentów geopolitycznego potencjału państwa i wpływa w sposób fundamentalny na jego bezpieczeństwo. Geodemograficzne położenie Serbii oraz całego obszaru postjugosłowiańskiego skomplikowało się w wyniku masowych przesiedleń ludności w trakcie działań wojennych w latach 90-ych. Szacuje się, że około połowa ludności Bośni i Hercegowiny zmieniła miejsce swego zamieszkania. Ten proces dotknął również Serbię. Między 1991 r. a 1995 r. w Republice Serbii przyjęto około 790 tys. uchodźców z Bośni, Hercegowiny i Chorwacji oraz ponad 200 tys. z Kosowa, w drugiej połowie 1999 r. Znaczna ich część zamieszkała w kraju na stałe. Spis ludności z 2002 r. zarejestrował 371 tys. „osób przesiedlonych” do Serbii (3,5% ludności). Jednocześnie duża liczba „osób przesiedlonych” skoncentrowana jest w Wojwodinie. Ich odsetek wynosi 9,2% i obejmuje co dziesiątego mieszkańca północnej prowincji⁹.

Rys. 2. Indeks dynamiki ludności Serbii na tle krajów byłej Jugosławii i pozostałych ościennych państw w okresie 1998-2008 (w %, 1998 = 100). Opracowanie własne na podstawie: *Statistički godišnjak Srbije 2009*. Republički zavod za statistiku, Beograd; *Statistički ljetopis 2009 / Državni zavod za statistiku, Zagreb*; *Makedonija vo brojki 2009*; Državen zavod za statistika, Skopje; *Statistički godišnjak 2000, 2009. Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica*; *Statistički godišnjak Republike Srpske 2009*. Republički zavod za statistiku, Banja Luka, decembar 2009; *Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2009*; Federalni zavod za statistiku, Sarajevo; www.instat.gov.al – Strona internetowa Urzędu statystycznego Albanii; www.nsi.bg – Strona internetowa Urzędu statystycznego Bułgarii; www.stat.si – Strona internetowa Urzędu statystycznego Słowenii; www.insse.ro/cms/rw/pages/index.ro.do – Strona internetowa Urzędu statystycznego Rumunii; www.ksh.hu – Strona internetowa Urzędu statystycznego Węgier.

⁹ R. Stevanović, *Izbeeglištvo i demografski rast stanovništva Srbije*, „Stanovništvo“, 1-4, 2005, s. 45.

Współczesna Serbia sąsiaduje z kilkoma krajami o odmiennych modelach rozwoju demograficznego (ryc.2). Procesy oraz struktury ludnościowe w Serbii są w znacznym stopniu pokrewne z tymi w większości z krajów Europy Południowo-Wschodniej, w których pod względem wyznaniowym przeważa ludność chrześcijańska (prawosławna lub katolicka). Ujemną tendencją w indeksie dynamiki ludności cechują się Chorwacja, Rumunia, Bułgaria, Węgry, należące do najbardziej starzejących się państw w Europie. W ostatnich dwóch dziesięcioleciach Serbię ogarnęły również procesy starzenia się ludności i formowania regresywnej struktury wiekowej. Negatywne perspektywy demograficzne rysuje zmniejszający się przyrost naturalny. Jest to główny czynnik, który doprowadził do 3-procentowego obniżenia liczby ludności w okresie 1998-2008, pomimo dopływu uchodźców z byłych republik jugosłowiańskich. W 2007 r. przyrost naturalny spadł do $-4,7\%$, podczas gdy w 1990 r. zachował jeszcze dodatnie, choćby minimalne, wartości $-0,2\%$.

Na dzień 1 stycznia 2010 r., liczba ludności kraju oszacowana jest na 7 mln 306 tys. Według prognoz amerykańskiego ośrodka badawczego *Population Reference Bureau*, Serbia należy do pierwszej dziesiątki państw na świecie, której przypisuje się najwyższe zmniejszenie ludności do 2050 roku. Zgodnie z prognozami, w tym roku ludność Serbii wynosić będzie 5,8 mln. (*World population data sheet 2008*)¹⁰. Niepokojące jest również, że w roku 2007 w 157 ze wszystkich 165 gmin w kraju (95 %) zarejestrowano ujemny przyrost naturalny. Dodatkowo wartości utrzymują się jedynie na ograniczonym obszarze południowych gmin z przewagą Albańczyków i bośniackich Muzułmanów. Najbardziej niekorzystne perspektywy demograficzne rysują się głównie w centralnych częściach Serbii oraz w przygranicznych obszarach na Wschodzie i Północy. Niektórzy serbscy eksperci, do których należy m.in. S. Mišović (2009), postrzegają tendencje wyludnienia jako potencjalne wewnętrzne zagrożenie w sferze geostrategicznej, szczególnie istotne dla zdolności obronnej państwa¹¹.

Południowe części Serbii sąsiadują z zachodnio-bałkańskimi obszarami zamieszkałymi przez ludność muzułmańską, cechującą się odmiennymi procesami biologicznej reprodukcji i dynamiki ludności. Oceniając współczesne geopolityczne położenie Serbii, Sekulović i Gigović (2008) kładą nacisk na serbskie sąsiedztwo z dwoma historycznymi muzułmańskimi „Trójkątami Bermudzkimi”. Pierwszy z nich to obszar Kosowo – Albania – Macedonia, drugi – z rozmieszczeniem Muzułmanów bośniackich w trójkącie Chorwacja - Bośnia i Hercegowina - Serbia¹². Siła oddziaływania czynnika demograficznego na sytuację geopolityczną oraz na strategiczne bezpieczeństwo najlepiej ilustruje przykład Kosowa. Na zaostrzenie stosunków międzyetnicznych wpływ miały odmienne modele demograficznego zachowania. Wysoki wskaźnik przyrostu naturalnego ludności albańskiej w drugiej połowie XX wieku był podstawą do dalszej kulturowej i politycznej „presji” nad Serbami oraz do radykalizacji pretensji polityczno-terytorialnych. Przyrost Kosowa

¹⁰ *World population data sheet 2008*, Population Reference Bureau, s. 1-16.

¹¹ S. Mišović, *Uzroci opadanja prirodnog priraštaja stanovništva Srbije posle Drugog svetskog rata i njegove posledice*, Vojno Delo, 3/2009, s. 154-158.

¹² D. Sekulović, L. Gigović, *Evropska komponenta geopolitičkog položaja Srbije*, Vojno delo, 3/2008, s. 9-21.

obecnie jest najwyższy w Europie – 9,7 ‰ (2008 r.). Dzięki sprzyjającym wskaźnikom demograficznym dla kosowskich Albańczyków, a także emigracjom ludności nie-albańskiej w 1999 r., odsetek Serbów w populacji Kosowa w okresie 1948-2006. zmniejszył się z 24 do 5%. Zgodnie z obliczeniami Urzędu statystycznego Kosowa z 2006 r., Serbowie na tym obszarze stanowią 111 300 osób¹³.

Etnopolityczne położenie

Do najważniejszych czynników etnopolitycznego położenia Serbii można zaliczyć: strukturę etnopolityczną państw na terenie byłej Jugosławii i w Europie Południowo-Wschodniej, rozprzestrzenienie narodowości serbskiej poza granicami kraju oraz terytorialną specyfikę etnicznych grup i etnopolitycznych wspólnot w Serbii. Rozmieszczenie terytorialne Serbów w i poza granicami kraju tradycyjnie przyciąga aktywność twórców projektów nacjonalistycznych. O ile 100 lat temu koncepcja o „Wielkiej Serbii” obejmowała niemal cały obszar dawnej Jugosławii to po rozpadzie federacji obserwuje się znaczne zawężenie jego terytorium. Dzisiaj środowiska nacjonalistyczne przyjmują, że wariant o potencjalnej reintegracji jest możliwy dla serbskich obszarów etnicznych z Serbii właściwej, Republiki Serbskiej Bośni i Hercegowiny, Kosowa i Metohii, byłej Serbskiej Krainy w Chorwacji oraz Czarnogóry.

Zgodnie z szacunkami Ministerstwa diaspory poza terytorium kraju żyje około 3-3,5 mln osób narodowości serbskiej. Autochtoniczne grupy serbskiej wspólnoty etnicznej skupiają się we wszystkich graniczących ze współczesną Serbią państwach, z wyjątkiem Bułgarii. Najwięcej Serbów skoncentrowanych jest w Bośni i Hercegowinie, gdzie obejmują 37% ludności, w Czarnogórze (32%) oraz w Chorwacji (4,5%). Ze względu na geograficzną bliskość swoich najliczniejszych diaspor i ich kompaktowość terytorialną, Belgrad posiada pewne możliwości do okazywania wpływów na geopolitykę wewnętrzną kilku sąsiednich bałkańskich państw. Tym samym, Serbię kwalifikuje się do nielicznej kategorii małych i średnich krajów europejskich, które są nie tylko poddawane wpływom geopolitycznym wielkich mocarstw.

Współczesne rozmieszczenie terytorialne Serbów jest rezultatem dramatycznych zmian geopolitycznych i etnoterytorialnych w ostatnich 20 latach. Najbardziej jest to zauważalne wśród wspólnoty serbskiej w Bośni i Hercegowinie, w której w wyniku wojny około połowa ludności zmieniła swoje miejsce zamieszkania. Po wojnie domowej (1991-1995) Serbowie skupiają się głównie w powstałej w wyniku porozumień w Daytonie (grudzień 1995 r.), jako część Federacji Bośni i Hercegowiny, Republice Serbskiej. W zamieszkałej przez 1,471 tys. osób republice federacyjnej, bośniaccy Serbowie stanowią 88 % ludności. Ten podmiot federacyjny posiada szeroki zakres uprawnień administracyjno-politycznych, ponadto cechuje się wysoką komplementarnością kulturowo-psychologiczną oraz utrzymuje ściśle kontakty gospodarcze z Serbią.

¹³ *Demografske promene Kosova u periodu 1948-2006*, Zavod za statistiku Kosova, Priština, 2008.

Warty do odnotowania jest również fakt, iż po rozpadzie Jugosławii istotne zmiany w świadomości narodowej występują wśród obywateli Czarnogóry. Struktura narodowościowa Czarnogóry staje się narodowościowo bardziej heterogeniczna. W 1991 r., zaledwie 9,3% ludności republiki zadeklarowało narodowość serbską. Udział tej grupy zwiększył się w 2003 r. do 32%, natomiast odsetek Czarnogórców szacuje się na 43%. L. Gigović (2006) opisuje jako „transfer etniczny” proces świadczący o zmianach w świadomości ludności muzułmańskiej. Część tej grupy, identyfikującej się po Drugiej Wojnie Światowej z narodowością czarnogóorską, przeszła na tożsamość bośniacką. Zmiany te odnotowano podczas spisu ludności w 2003 r. Obecnie Bośniacy stanowią 7,8% ludności Czarnogóry. Ponadto 4% ludności określiła swą przynależność etniczną jako „muzułmańską”.

W latach 90-tych XX w. w sposób istotny zmieniła się sytuacja polityczna Serbów w Chorwacji. Proklamując swą niezależność od jugosłowiańskiej federacji, Republika Chorwacja odebrała Serbom ich status jednego z dwóch „narodów konstytucyjnych” Chorwacji. W wyniku ucieczki Serbów, na skutek działań wojennych i szczególnie po likwidacji samoogłoszonej Republiki Serbskiej Krajiny w 1995 r., ich liczba zmalała do 201 tys. (2001 r.). W sumie dzisiaj Serbowie walczą o kulturowe i polityczne prawa, ale osłabieni demograficznie już nie są liczącym się czynnikiem we wewnętrznej geopolityce Chorwacji.

Na tym samym etapie, współczesne państwo serbskie, w skład którego zalicza się 37 mniejszości narodowych, ma przed sobą niejedno wewnętrzne wyzwanie w sferze narodowościowej. Według danych z ostatniego spisu powszechnego z 2002 r, do mniejszości narodowych należy 1 mln 135 tys. obywateli kraju. Serbowie stanowią 82,8%. Drugie miejsce pod względem liczby swoich przedstawicieli (3,9%) zajmuje autochtoniczna wspólnota węgierska. Odsetek pozostałych mniejszości narodowych stanowi mniej niż 2%: Bośniacy – 1,8%, Romowie – 1,4%, Jugosłowianie – 1,1%, Chorwaci – 0,94%, Czarnogórcy – 0,92% i inni.

W okresie przemian ustrojowych, pojawiły się równoległe poważne wyzwania dla wewnętrznej geopolityki Serbii. Oprócz spornego z punktu widzenia prawa międzynarodowego terytorium Kosowa, w granicach Serbii można wyodrębnić trzy obszary zachowujące potencjał do przyszłych konfliktów etnopolitycznych, pomimo, że scenariusz kosowski jest w nim mało prawdopodobny. Wspólną cechą tych obszarów jest położenie na terenach przygranicznych. Są nimi: 1) Północna prowincja autonomiczna Wojwodiny zamieszkiwana przez różne wspólnoty narodowe i religijne. W 2002 r. odsetek etnicznych Serbów w Wojwodinie wynosił 65%. Węgrzy stanowili 14,3% ludności prowincji, z najwyższym odsetkiem w przygranicznym okręgu północnobaczkim (43,5%). Regionalizm Wojwodiny, mający wielowiekowe podłoże kulturowo-historyczne w ramach tradycji środkowo-europejskiej, nie należy jednak traktować w wąskich kategoriach nacjonalizmu jednej tylko wspólnoty narodowej. Wojwodina nadal wyróżnia się wyższym poziomem rozwoju gospodarczego i socjalnego od „bałkańskich” południowych i wschodnich części Serbii. Z przyczyn kulturowo-historycznych, regionalizm tego obszaru nie należy jednak traktować jako wąski separatystyczny nacjonalizm jednej wspólnoty etnicznej. W ostatnich latach „Wojwodźanci”, jak określają siebie mieszkańcy tego regionu autonomicznego oraz ich polityczni reprezentanci, dążą do zmian ustawowych i do nadania władzom Wojwodiny więcej kompetencji admini-

stracyjnych i gospodarczych¹⁴; 2) W Sandzaku, regionie znajdującym się w przygranicznej części z Czarnogórą i Bośnią i Hercegowiną, pojawiają się również napięcia na tle etnopolitycznym i wyznaniowym. Połowę jego mieszkańców stanowią bośniaccy Muzułmanie. Ich liderzy polityczni często demonstrują aspiracje autonomiczne¹⁵; 3) Południowy obszar doliny Preszewa, obejmujący gminy Bujanovac, Preszewo i Medvedža, bezpośrednio przylegające do Kosowa, zaludniony jest w znacznej mierze przez Albańczyków. Ich odsetek w gminie Preszewo sięga ponad 87%. Do 2001 r. w tym rejonie istniała albańska *Armia wyzwolenia* walcząca o przyłączenie tego obszaru do Kosowa. Ten niewielki obszar przylegający do granicy Serbii z Macedonią i Kosowem ma istotne znaczenie geostrategiczne – przez gminę Preszewo przechodzi odcinek europejskiego korytarza numer 10 w kierunku Skopie-Saloniki-Ateny.

5. Geoekonomiczne położenie

Rozpad jugosłowiańskiej federacji oraz utworzenie nowych granic państwowych pociągnęło za sobą poważne konsekwencje dezintegracyjne w dziedzinie gospodarczej. Jeszcze w latach 90-tych większość rynków byłych republik jugosłowiańskich okazała się dla gospodarki Serbii rynkami zewnętrznymi. Niekorzystne konsekwencje na gospodarcze kontakty Serbii miało przywrócenie najbardziej rozwiniętych sąsiadów Jugosławii – Austrii i Grecji, do grupy państw drugiej rangi sąsiedztwa geograficznego, Włochy zaś – do trzeciej. W związku z tym znaczący wpływ na transformację gospodarczą Serbii, którą można uznać za niekorzystną, stanowi sytuacja geopolityczna i geoekonomiczna w regionie Bałkanów Zachodnich, w bezpośrednim sąsiedztwie ze słabo lub średnio rozwiniętymi państwami pod względem gospodarczym, technologicznym i infrastrukturalnym. Do tej grupy oczywiście, należy i sama Serbia. Najbogatszy i najbardziej rozwinięty kraj sąsiedni – jakim są Węgry, znajduje się w drugiej połowie państw według rozwoju gospodarczego i jakości życia w UE.

Biorąc pod uwagę tendencje w dynamice strategicznych wskaźników ekonomicznych oraz ewolucje geopolitycznego położenia Serbii, postsocjalistyczny rozwój jej gospodarki należy rozpatrywać w dwóch głównych fazach: od 1991 do 2000 i po 2000 r. W latach 90-tych do izolacji geoekonomicznej Sojuszu Państwa Jugosławii przyczyniło się wprowadzenie przez ONZ 31 maja 1992 r. embarga ekonomicznego, które trwało do 22 listopada 1995 r. W tych warunkach doszło do rozkwitu szarej strefy w wielu bałkańskich państwach. Dodatkowo, kondycja społeczno-ekonomiczna państwa odczuła negatywne działania wojenne w Chorwacji oraz Bośni i Hercegowinie, w tym doszło do wzrostu budżetowych

¹⁴ Warto zaznaczyć, iż na początku XXI w., w czasach dążenia do rozwoju równoważonego państw i regionów, urzeczywistnienie podobnych aspiracji, z jednej strony, doprowadziłoby do pogłębiania istniejących wyraźnych regionalnych dysproporcji w rozwoju polityczno-administracyjnym, gospodarczym i społecznym Serbii. Z drugiej strony, władze centralne będą się zderzać z kolejnymi trudnymi sytuacjami, gdyż podobne rozwiązania niewątpliwie zaktywizują istniejące separatystyczne ruchy etnoterytorialne.

¹⁵ Do głównych terytorialnych skupisk bośniackich Muzułmanów należą gminy Tutin i Novi Pazar z okręgu raszkiego oraz Sijenica, Priboj i Prijepolje z okręgu zlatiborskiego.

wydatków socjalnych i problemów związanych z zabezpieczeniem mieszkań dla setek tysięcy uchodźców.

Państwo	Bezrobocie w %	PKB na 1 mieszkańca, w euro	Miesięczne wynagrodzenie, w euro
BiH	29,0	7 000	408
Chorwacja	13,9	15 500	752
Czarnogóra	14,7	10 700	443
Kosowo	40,0	-	210
Macedonia	34,5	7 770	283
Słowenia	6,7	22 800	939
Serbia	18,8	9 300	436

Tab. 2. Wybrane wskaźniki społeczno-ekonomiczne dla państw powstałych na terenie byłej Jugosławii w 2008 r. Opracowanie własne na podstawie: F. Štiblar, *Uticao globalne krize na Crnu Goru i Zapadni Balkan*, Podgorica 2009; *Handbook of Statistic, 2009. Central, East and Southeast Europe*, The Vienna Institute for International Economic Studies.

Przełom pierwszej fazy nastąpił dzięki kilku poważnym zmianom geopolitycznym i geoeconomicznym: zakończenie konfliktu zbrojnego w Kosowie (pomimo rozwiązania niekorzystnego dla Serbii), kończącego okres serii konfliktów zbrojnych w byłej Jugosławii; zmiana reżimu S. Miloševicia w październiku 2000 r.; uznanie przez ONZ Sojuszniczego państwa Jugosławii (Serbia i Czarnogóra) 1 listopada 2000 r.; stopniowe zniesienie sankcji międzynarodowych i przywrócenie warunków do normalizacji dwustronnych kontaktów politycznych i gospodarczych z pozostałymi krajami oraz organizacjami międzynarodowymi.

Geoeconomiczne położenie i dziedzictwo Serbii z XX wieku podsumował w następujących 6 punktach M. Grčić (2001): 1) naruszone środowisko przyrodnicze i wyczerpane zasoby naturalne; 2) przestarzała struktura i nieadekwatna do współczesności jakość gospodarki narodowej; 3) ciężar wewnętrznych i zewnętrznych zadłużeń; 4) okupowana część terytorium kraju i negatywne skutki zniszc-

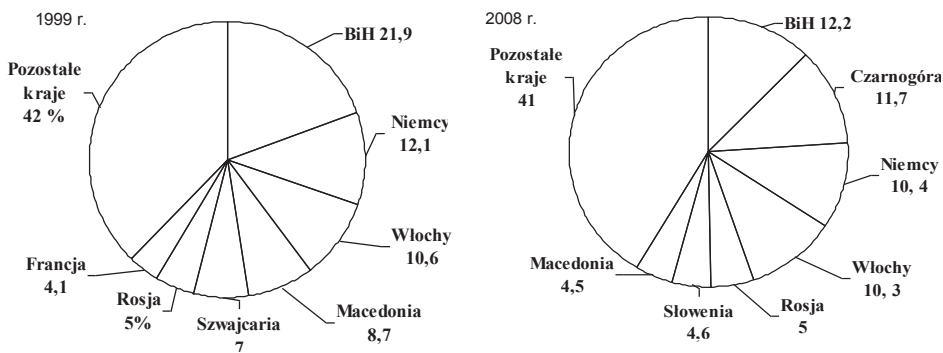
czeń wojennych; 5) negatywny wizerunek i niekorzystne położenie polityczne; 6) naruszony bilans demograficzny¹⁶. O słuszności tych wniosków świadczy co najmniej poważny spadek przypadającego Serbii odsetka ogólnego PKB Jugosławii. Tuż przed rozpadem federacji, w 1989 r., wynosił on 34,4% (bez danych o Kosowie)¹⁷. Na tle ogólnej wartości PKB, wyliczony jako suma PKB krajów postjugosłowiańskich w roku 2008, odsetek Serbii zmniejszył się do 24,3%¹⁸. Jednak od początku reform w 2001 r. obserwuje się stały wzrost tego strategicznego wskaźnika. W okresie 2001-2008 średni roczny wzrost PKB wyniósł 5,4%. Pomimo tendencji wzrostu, Serbia zachowuje poważny dystans wobec najbardziej rozwiniętych byłych republik jugosłowiańskich pod względem jakości życia, rozwoju infrastruktury i modernizacji gospodarki. O tym świadczy zajmowane przez Serbię czwarte miejsce w wielkości PKB na jednego mieszkańca. W 2008 r. rozmiar tego wskaźnika szacuje się na 9 300 euro. Należy wziąć pod uwagę, że po przezwyciężeniu najcięższych kryzysowych lat, dynamicznie wzrasta poziom średniego wynagrodzenia w kraju. Rozmiar wynagrodzenia powiększył się 27-krotnie w stosunku do poziomu z 1998 r. wynosząc w 2008 r. 436 euro neto. W porównaniu do stabilizacji i tendencji wzrostu PKB oraz poziomu zarobków po 2000 r. dynamika bezrobocia jest niestabilna i nadal utrzymuje wysoki poziom. Wskaźnik ten jest korzystniejszy w porównaniu do Bośni oraz Hercegowiny i Kosowa (tab.2), ale pozostaje wyższy niż w Słowenii, w której oszacowano go na 6,7%. Wszystkie te dane świadczą o pogłębiającej się dyferencji społeczno-ekonomicznej byłej przestrzeni jugosłowiańskiej.

Współczesne geoeconomiczne położenie Serbii w Europie, oceniane na podstawie geograficznej struktury wymiany handlowej, nie różni się zasadniczo w porównaniu do większości krajów bałkańskich. W pierwszej dekadzie XXI w. jednocześnie przebiegające zmiany w gospodarce Serbii w krajach postjugosłowiańskich, procesy globalizacji oraz europejskiej integracji państw z Europą Środkowo-Wschodnią, wpłynęły na utrzymywany poziom i na geograficzną strukturę handlu zagranicznego. W okresie 1999-2008 odnotowuje się w nim stały wzrost. Ożywienie gospodarki i powiększenie płac realnych powoduje zapotrzebowanie i popyt na większe ilości towarów. Znaczna ich część zabezpieczana jest przez import, co powoduje ogromny deficyt handlowy. Na liście eksportu dominują towary pochodzenia roślinnego, artykuły spożywcze, papierosy i tytoń, odzież, obuwie, wyroby chemiczne, produkty farmaceutyczne (wysyłane głównie do Rosji), aparatura elektroniczna, wyroby metalowe. Pomimo tego, że obecnie 94% z eksportowanych towarów przypada na przetwórstwo przemysłowe, utrzymywanie negatywnego salda w zagranicznym handlu jest w znacznym stopniu związane z gwałtownym zmniejszeniem produkcji przemysłowej.

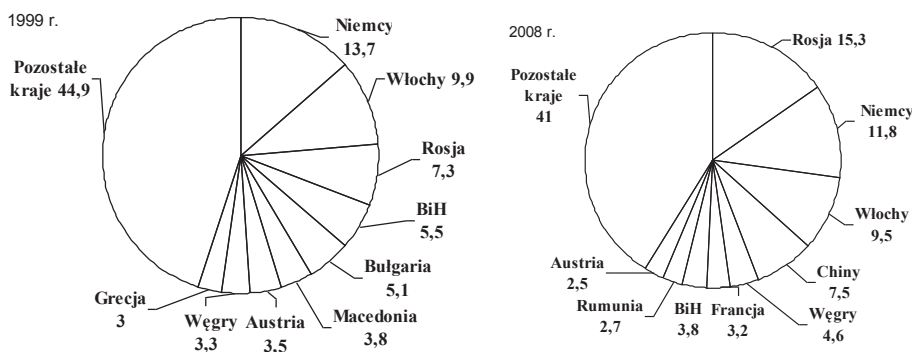
¹⁶ M. Grčić, *Komponente geografskog položaja Srbije*, Zbornik Radova, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, XLIX/2001, s. 16-17.

¹⁷ *Statistički godišnjak Jugoslavije 1991*, Savezni zavod za statistiku, Beograd.

¹⁸ *Statistički godišnjak Srbije 2009*, Republički zavod za statistiku, Beograd.

Rys. 3 i 4. Geograficzna struktura eksportu Serbii w 1999 i 2008 w proc. Opracowanie własne na podstawie: Statistički godišnjak Srbije 2000, 2009.

Rys. 5 i 6. Geograficzna struktura importu Serbii w 1999 r. i 2008 r. w proc. Opracowanie własne na podstawie: Statistički godišnjak Srbije 2000, 2009.

Strategiczne znaczenie dla serbskiego eksportu odgrywają kontakty z krajami postjugosłowiańskimi (ryc. 3 i 4). W 2008 r. na tę grupę krajów przypada 37% ilości eksportowanych z Serbii towarów. Znaczny wzrost w geograficznej strukturze importu odnotowują Rosja i Chiny, co jest w ostatnich latach spowodowane nie tylko ekspansją gospodarczą obu krajów, ale również ich pozytywnymi stosunkami geopolitycznymi z Serbią w minionym 20-leciu (ryc. 5 i 6). Najważniejszymi partnerami gospodarczymi Serbii w ciągu ostatnich 10-15 lat, podobnie jak w przypadku pozostałych krajów Europy Południowo-Wschodniej, pozostają Rosja, Niemcy i Włochy. Z tymi krajami Serbia utrzymuje negatywny bilans handlowy, który jest najbardziej widoczny w stosunkach z Rosją. Serbski deficyt wynosi prawie 3 mld dolarów w wyniku dominacji importu rosyjskiej ropy naftowej i gazu (ponad 80 % serbskiego importu z Rosji). Jednocześnie wymiana handlowa z krajami UE wciąż utrzymuje się na niezadowalającym poziomie. W analizie porównawczej państw zachodnich Bałkanów E. Pere zaznacza, iż odsetek krajów unijnych jest najmniejszy w geograficznej strukturze eksportu Serbii. Na rok 2007 udział ten

wynosi 54,5%, podczas gdy na UE przypada 82,9% eksportu Albanii, 71% – Chorwacji, 67,4% – Macedonii¹⁹.

Do największych wyzwań dla Serbii w sferze gospodarczej zalicza się zmniejszenie administracyjnych ograniczeń dla zagranicznych inwestorów. Między 1989 a 2000 r., do Serbii i Czarnogóry wpłynęło zaledwie 0,09% (100 mln dolarów) z inwestycji do wszystkich byłych państw socjalistycznych (nie licząc azjatyckich republik byłego ZSRR)²⁰. Było to bezpośrednią konsekwencją geopolitycznej destabilizacji oraz wprowadzenia międzynarodowych sankcji ekonomicznych. Od 2000 roku jako rezultat liberalizacji rynku krajowego, inwestycje zagraniczne wznoszą się w szybkim tempie. Między 2004 r. a 2008 r. ich ogólną wartość oceniono przez państwową agencję inwestycji zagranicznych na więcej niż 13 mld dolarów. W czołówce według pochodzenia kapitału znalazły się firmy z Austrią (2504 mln), Grecją (1611), Norwegią (1556), Niemcami (1302), Włochami (722) i Słowenią (605 mln dolarów)²¹.

W wyniku podpisania porozumienia o liberalizacji handlu z UE w 2009 r., można się spodziewać wzrostu zainteresowania serbską gospodarką przez zagraniczne korporacje. Była to jedna z długo oczekiwanych decyzji, która powinna przyczynić się do stopniowego zniesienia barier celnych i wzrostu wymiany handlowej między Serbią a UE. Tym samym, można liczyć na dalszą stabilizację krajowej gospodarki i poprawę geoekonomicznego położenia kraju.

Zakończenie

Etnopolityczna dezintegracja Jugosławii, konflikty zbrojne, izolacja dyplomatyczna i sankcje ekonomiczne doprowadziły do istotnych zmian geopolitycznego położenia i geostrategicznych pozycji Serbii. W pierwszym dziesięcioleciu XXI w., Serbia rozwija się jako samodzielny podmiot geopolityczny i w tym nowym formacie poszukuje swojego miejsca we współczesnej europejskiej geopolityce. Znajdujący się częściowo na Bałkanach, częściowo w Europie Środkowej kraj próbuje prowadzić wielwektorową geopolitykę. Oznacza to utrzymywanie strategicznych relacji z geograficznie oddaloną od siebie Rosją i starania o poprawienie i wzmocnienie stosunków z krajami UE i USA. Wiele jeszcze pozostaje do udoskonalenia w stosunkach między Serbią a pozostałymi krajami post-jugosłowiańskimi, tj. wzmocnienie kontaktów gospodarczych oraz przywrócenie warunków do otwartego politycznego dialogu niezbędnego do rozwiązania licznych regionalnych sporów i wznowienia warunków do współpracy.

Jako europejski kraj o średniej wielkości, geopolityczne położenie Serbii kształtuje się w dużym stopniu pod wpływem czynników zewnętrznych. Dlatego najbardziej niekorzystną sytuację dla Serbii stanowiłby scenariusz o izolowanym

¹⁹ E. Pere, *The Significance of Economic Trade Relation for Regional Integration in the West Balkans*, „Geographica Pannonica”, 4/2009, s. 163.

²⁰ I. Hamilton, W. F. Carter, N. Pichler-Milanović, *Impact of Foreign Direct Investment on City Transformation in Central and Eastern Europe*, „Demografija”, 2/2005, s. 131.

²¹ Dane o inwestycjach zagranicznych na 2004-2008 rok Serbskiej Agencji Inwestycji Zagranicznych: <www.siepa.gov.rs/site/en/home/>.

rozwoju geopolitycznym, co oznaczałoby zachowanie elementów modelu z lat 90-tych. Jak wskazują jednak reformy przeprowadzone na początku XXI w. jest to mało prawdopodobne. Pomimo pozytywnych zmian oraz posunięć ku modernizacji i europeizacji kraju, przywrócenie przestrzeni Republiki Serbii w pełnowartościowy podmiot europejskich struktur politycznych i gospodarczych wymaga jeszcze wielu starań. Realizacja celów nowej proeuropejskiej polityki Serbii zależeć będzie od dalszego ciągu transformacji i skutecznego rozwiązywania nagromadzonych problemów o charakterze geopolitycznym, etnopolitycznym i instytucjonalnym.

SUMMARY

Geopolitical Position Of Serbia Under The Condition of Post-Yugoslav Transformation

After the demise of Yugoslavia, the geopolitical position of Serbia has changed dramatically. A series of wars in the 90-s and international economic sanction has resulted in Serbia's isolation from the main currents of market reforms and European integration in Central and Eastern Europe. What is more, the country faced further territorial losses due to the secession of Montenegro in 2006 and the proclamation of independence of the southern province of Kosovo in 2008. In its current borders the country occupies only 30,3% of the ex-Yugoslav Federation. Despite the territorial losses, the area occupied by contemporary Serbia retained some of its features important for the whole Europe. Several international transport corridors cross the Serbian territory and consequently the country plays a significant role in trade between Central and Western Europe and the Balkan countries, including Turkey.

The article discusses the close relationship between safety issues in the geopolitics of the Balkans and the geo-demographic or ethno-political situation. After the secession of Kosovo, which is inhabited in almost 95% by Albanians, modern Serbia still possesses three areas of high risk of ethno-political conflicts, namely: Vojvodina, Sandžak and Preševo. Their characteristics have also been considered in the paper.

In the post-socialist period being of main interest in this paper, Serbia has undergone two major phases: till 2000 and after 2000. The breakthrough between them occurred due to some major changes connected with geopolitical and geoeconomic position of Serbia: the end of the Kosovo crisis and conflicts in the former Yugoslavia, the change of the Milošević regime in October 2000; recognition by UN of the Alliance state of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) on 1st of November 2000, the gradual introduction of international sanctions and restoration of conditions for the normalization of bilateral political and economic relations with other countries and international organizations.